

Memlûklerde La‘bü‘l-Kürre “Çevgân”

Esra ÇIPLAK^{1*}

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, MUŞ.

* e.ciplak@alparslan.edu.tr

+ORCID: 0000-0003-4577-3026

Öz– Memlûk Devleti’nin tüm kademelerinde varlık bulduğu askerî yapı, disiplinli bir askerî eğitimin sonucudur. Memlûk sistemi olarak adlandırılan bu askerî eğitimin baş yapıtı sayılan furûsiyye ilmi içerisindeki aktiviteler, memlûklerin yeteneklerini geliştirmeleri için önemli olup fizikî kondisyonla beraber pek çok konuda deneyim kazanmalarına neden olmuştur. Furûsiyye ilminin başlıklarından biri olan çevgân oyunu da bu minvalden olup Türk atlı bozkır kültüründen doğmuştur. Türklerin Orta Asya’dan Mısır’a getirdiği at kültürü ile askerlik kabiliyetlerini zinde tutan bu tür aktiviteler sadece talimgahta talim olarak değil aynı zamanda özel merasimlerde gösteri olarak sergilenmiştir. Edebiyatta bazen sevgilinini beni, bazen saçı bazen de aşkın kendisi olan çevgân bu yönüyle sanatın da konusu olmuştur. Askerî talim ve eğlencenin kesiştiği noktada çevgân, memlûklerde lâ‘bü‘l-kürre olarak adlandırılmış ve bu makalede oyun tanıtılarak oyunun ana malzemesinin sorumlusu olan çevgândârın saray hizmetindeki önemine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler– Memlûk, La‘bü‘l-Kürre, Çevgân, Çevgândâr, Furûsiyye.

La‘bu‘l-Kurre “Çawgân” in Mamluks

Abstract– The military structure in which the Mamluk State found its presence at all levels is the result of a disciplined military education. The activities in the science of furûsiyya, which is considered as the masterpiece of this military education, which is called the Mamluk system, are important for the Mamluks to develop their skills and cause them to gain experience in many subjects together with their physical condition. The çawgân game, which is one of the titles of the science of furûsiyya, is of this kind and was born from the Turkish steppe culture. These kinds of activities, which keep their military skills strong with the horse culture brought by the Turks from Central Asia to Egypt, were exhibited not only as drills in the drill, but also as a show in special ceremonies. Çawgân, which is sometimes the lover’s me, sometimes the hair and sometimes the love itself in literature, has also been the subject of art with this aspect. At the intersection of military training and entertainment, çawgân was named as *la‘bu‘l-kurre* in the Mamluks, and in this article, the play was introduced and attention was drawn to the importance of çawgân-bâzî/ çawgândâr, who was responsible for the main material of the play, in palace service.

Keywords – Mamluk, La‘bu‘l-Kurre, Çawgân, Çawgân-bâzî/ Çawgândâr, Furûsiyya.

Giriş

Onun yüzü güzellik meydanıdır, onu özene bezene yaratan Rabbim ne kadar yücedir,

Kalbi alıp götürür yolunu gözleyenlere dönüp bakmaz bile

Kaşları onun çevgânı, burnundaki ben ise toptur....”¹

13-16. yüzyıllarda Mısır, Hicaz ve Suriye’de hüküm süren Memlûk Devleti (1250–1517) askerî, siyasi, kültürel ve ilmi olarak bu coğrafyaya ve tarihe derin izler bırakmıştır. Memlûk sisteminin devlete dönüştüğü ve klasik devlet yapısından farklı olarak ortaya çıkan Memlûk Devleti’nin merkezi Kahire’dir. Memlûk sisteminde küçük yaşlarda satın alınan ya da esir olarak ele geçirilenlerin eğitimi Kahire’de Kal’atü’l-Cebel’de bulunan *tibâklarda* (askerî okul) başlamıştır². İlk eğitmenleri olan *tavâşinin* (mukaddemü’t-tibâk) sorumluluğunda eğitimlerinin ilk aşamasına geçen memlûk, temel seviyede dil ve din belenimiyle beraber güreş, ok atma, at binme talimleriyle fiziki kondisyonunu geliştirmiştir³. Kabiliyetlerine göre farklı alanlarda hizmete verilen memlûklerin eğitiminin hayli sert, cezaların ise ağır olduğu bu disiplinde genç askerin; maaş, ikramiye, at, silah ve askerî kıyafetten oluşan teçhizata sahip olabilmesi, eğitimi tamamlamasına bağlıdır. Memlûk askerî eğitiminin ders kitabı mahiyetindeki *furûsiyye/binicilik*; memlûkün bilmesi ve uzmanlaşması gereken bir ilim olup ideal savaşçı kişiliği açıklayan bir kavram olarak kullanılmıştır. Memlûkün eğitimi, antrenmanlarını ve kazanması gereken beceriyi kapsayan bu kavramın içinde atçılık dışında savaş taktikleri, veterinerlik hatta askerî denizcilik de bulunmaktadır⁴. Kargı (mızrak), okçuluk, kılıç, gürz, güreş eğitimleriyle, avcılık, at yarışı, kabak ve la’bü’l-kürre/çevgân⁵ gibi oyunlar *furûsiyyenin* (binicilik) bölümlerinden olup meyâdin (meydanlar) denilen büyük alanlarda talim ve gösteri olarak yapılmıştır⁶. Oyunun malmemelerinden kürre (top) düşmanların kesik başına, atların ayağı ise çevgâna benzetildiği gibi tasavvuf edebiyatında çevgân; Allah’ın ezeli iradesini, top; ilâhî iradeye boyun eğen mahlûkatı, meydan ise aşk davasının sürdürüldüğü tasavvuf yolunu temsil etmektedir⁷. Bu meydanların en eskilerinden bir tanesi Kahire yakınlarında Kal’atü’l-Cebel ile Cebelü’l-Ahmer’in yanındaki Kubbetü’n-Nasr arasındaki

Meydanü’l-Kabak’tır. Bu oyunlara hayli düşkün olan ve Meydanü’l-Kabak’ı askerî amaçlı oyunlar oynansın diye inşa ettiren Memlûk Sultanı Baybars’ın (ö.1277), Mısır’da iken haftada iki gün (Salı ve Cumartesi), Suriye’de iken de bir gün mutlaka bu oyunu oynadığı ve çok iyi at bindiği dönemin müelliflerinin kaydettiği malumattandır⁸. Bahrî Memlûklerinde (1250-1382) Kahire ve civarında çok sayıda meydanlarda *furûsiyye idmanları* düzenli ve yoğun olarak yapılırken Burcî Memlûkler (1382-1517) döneminde talim yapılan meydanların sayısının azaldığı, çürümeye bırakıldığı ve eğitim amaçlı oyunların önemsizleştiği, Memlûk Devleti’nin özünü ihtiva eden askerî eğitimin ihmâl edildiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir⁹. Meydandan elde edilen gelir çok büyük iken el-Melikü’s-Salih İmadeddin Ebu İsmail (744/1344) gibi bu oyunları yasaklayan sultanlar da olmuştur¹⁰.

Çevgân oyununun unsurlarından olan at ile ilgili memlûklerin hassasiyeti binicilikte usta olmalarından kaynaklanır. Sultan en-Nasır Muhammed’in (ö.1341) hayvan sevgisi ve atlarla ilgili hemen her konudaki bilgisi kaynaklarda yer almaktadır¹¹. Memlûklerde at yetiştiriciliğine ciddi manada önem verilmiş ve bu konuda hususi daireler oluşturulmuştur¹². Atları korumak için onlara bazı ayetlerin yer aldığı boncuklar takılmış hatta ata binme ayrıcalığı ile ilgili hükümler verilmiştir (755/1353)¹³. Saltanat ahırları çatılı, iymi havalandırılmış çok geniş ve kapalı bir mekân olup zemin, ince kumla veya ahşapla döşenmiştir. Sultanın atlarına ait levazımın/koşum takımlarının muhafaza edildiği bir depo mahiyetindeki “rikâbhane” Kal’atü’l-Cebel’de yer almaktadır¹⁴. Binicilik ekipmanlarının da muhafaza edildiği ahır, kısımlara ayrılmıştır. *İstabl el-hucure* adı verilen bölümde farklı atlı spor ve çevgân için kullanılan atlar bulunmaktadır¹⁵.

Devletler sahip oldukları gücü; siyasi irade, stratejik planlama, askerî ve ekonomik kapasite, nüfus ve coğrafya gibi birçok kaynaktan almaktadır. Bunlardan maddi ve manevi güçlerden beslenen askerî erk; savaş meydanlarında çağının silahlarını kullanarak zafere ulaşmış, barış zamanlarında ise taybakatlarla kondisyonunu yüksek tutmuş, halkın moralini artırmak veya eğlenmek gibi nedenlerle resmî ya da gayri resmî bazı törenlere katılmışlardır. Talim ve gösterilerin savaş oyunlarından olan Orta Asya’dan Mısır’a intikal etmiş *ucu eğri*

¹ Bedreddin Mahmûd b. Ahmed el-‘Aynî, *‘İkd el-cumân fi tarihi ehl ez-zamân, ‘asr el-selâtin el-memlûki*, (thk. Muhammed Muhammed Emin), C.III, Dârü’l-Kütüb ve el-Vesâik el-Kavmiyye, Kahire, 2010, s. 198.

² Kal’atü’l-Cebel, Kahire’de Memlûk sultanlarının sarayının bulunduğu bir kale olup geniş bir alan üzerinde kurulmuştur. Halil ibn Şahin, *Zübdetü keşf el-memâlik ve beyân et-tarik ve el-mesâlik*, (nşr. Halil el-Mansur), Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, 1997, s. 23; Takîyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâb el-mevâ’iz ve el-i’tibâr fi zikr el-hutat ve el-âsâr*, (nşr. Muhammed Zinhum-Mediha eş-Şarkavî), C.III, Kahire, 1998, s. 34-43; David Ayalon, “Memlûk Devleti’nde Kölelik Sistemi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV, 1989, s. 211-247; Kâzım Yaşar Kopruman, “Mısır Memlûkleri (1250–1517)”, *DGBİT*, VI, İstanbul, 1986, s. 434-445.

³ Altan Çetin, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilat*, Eren Yayınları, İstanbul, 2007, s. 79-92.

⁴ David Nicolle-Angus McBride, *Men-At-Arms Series-The Mamluks 1250-1517*, (ed. Martin Windrow), Osprey Publishing, London, 1993, s. 8; David Nicolle, Peter Dennis, *Mamluk Askari 1250-1517*, Osprey Publishing, London, 2014, s. 43.

⁵ Özbay Güven, *Türklerde Spor Kültürü*, Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi, Sayı:16, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1992, s. 33-35; Henri Massé, “Cawgân”, *EXII*, C.II, Leiden 1991, s. 16-17; Muammer Eroğlu, “Çevgan”, *İA*, C.III, İstanbul, 1945, s. 388-389; Feyzi Halıcı, “Çevgân”, *DİA*, C.VIII, İstanbul, 1993, s. 294-295; D. Nicolle-P. Dennis, *Mamluk Askari 1250-1517*, s. 43-46; Süleyman Özbek, *Memlûklerde Devlet ve Saltanat*, Berikan Yayinevi, Ankara, 2019, s. 135.

⁶ Said Abdülfeţah Aşur, *el-Müctem’a el-mısıri fi ‘asr selâtin ve el-memâlik*, Kahire, 1992, s. 19; Muhammed eş-Şeştâvî, *Meyâdin el-kahire fi’l-asr el-memlûki*, Dârü’l-Mısıriyyetü’l-Benâniyye, Kahire, 1999, s. 5-6. Bkz. Ek1.

⁷ *Marifetin bostanında canını veren / Muhabbetin meydanında baş oynayan / Hakikatın denizinden cevher alan / Dalgıç gibi o denizden çıkmaz olur.* bkz.

Ahmed Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, (haz. Hayati Bice), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 161; Adem Ceyhan, *Bedr-i Dilşad’ın Murad-name’si*, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994, s. 54.

⁸ *es-Sülûk*, C.II, s. 86; *el-Hutat*, C.II, s. 637 ve C.III, s. 280-287; M. eş-Şeştâvî, *Meyâdin el-kahire fi’l-asr el-memlûki*, s. 62.

⁹ David Ayalon, “Notes on the Furûsiyya Exercises and Games in the Mamluk Sultanate”, *Scripta Hierosolymitana*, C.IX, Kudüs, 1961, s. 37-38.

¹⁰ *es-Sülûk*, C.III, s. 377, 395-396; Cüneyt Kanat, “Memlûk Devletinde Eğlence Kültürü”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22/1, 2007, s. 56.

¹¹ *el-Hutat*, C.II, s. 224; *es-Sülûk*, C.III, s. 304, 306. Ebu’l-Meâlî el-Melikü’n-Nâsir Nâsirüddin Muhammed b. Kalavun (ö. 741/1341)

¹² Takîyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâb es-sülûk li-ma’rifet düvel el-memlûk*, (thk. Muhammed Abdulkadir Atâ), Dâr el-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut, 1997, C.III, s. 308, C.IV, s. 195.

¹³ Tâceddin es-Sübki, *Mu’idü’n-ni’am-makam ve meslek ahlâki*, (haz. Harun Yılmaz), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2019, s. 262.

¹⁴ *Subh el-a’sa*, C.IV, s. 12; *el-Hutat*, C.II, s. 204,227; Muhammed Abdullah Sâlim el-Amâyire, *el-Mu’cemü’l-askeriyyi’l-memlûki*, Amman, 2011, s. 142-143; *Nihâyetü’l-ereb* C.VIII, s. 221-228; *Subh el-a’sa*, C.IV, s. 9-13; *Zübdetü keşf el-memâlik*, s. 124-126; Abdülmunim Macid, *Nüzumu devleti selâtinü’l-memâlik ve rûsûmuhum fi mısır*, C.II, Kahire, 1982, s. 15-41.

¹⁵ İstabl el-has, istabl el-cevq, istabl el-bimaristan, istabl el-ceşar, istabl el-berid, istabl el-bagal gibi farklı işler için farklı bölümlere ayrılmıştır. Bkz. Cemal el-Gaytânî, *Melâmihi’l-kahire fi elf sene*, Dârü Nehde, Kahire, 1997, s. 38-39; Eşref Semir Tefvîk, “el-Hayvan ve’t-tayr fi’l-buyût es-sultaniyyetü’l-memlûkiyye”, *Mecelletü Külliyyetü’l-Âdâb*, 2/37, 2014, s. 385-386.

baston anlamındaki *çevĠĠan*¹⁶ (çevgen, çevken, çöĠen, çöven) oyununun geçmişi çok eski dönemlere uzanmaktadır. Kaşgarlı Mahmud'un *Dıvānu Lugāti't-Türk*'te bahsettiĠi oyunun amacı kişinin at üzerinde hareket kabiliyetlerini geliştirmesini saĠlamak ve kişiyi savaşa hazırlamaktır. ÇöĠen kelimesi, Kutadgu Bilig'de "*Kalı atlanur bolsa begler süke / Ya kuşka çöĠenke ya il körgüke*" şeklinde geçmektedir¹⁷. Beyler tarafından oynandıĠı belirtilen *çevĠĠan* oyununda, gönderilen elçilerin de mahir olması gerektiĠi vurgulanmakta ve eserde *çevĠĠan* oyununa karşılık gelen on dört kelime daha yer almaktadır¹⁸.

1- "La'bü'l-Kürre"nin (ÇevĠĠan) Özellikleri: Her oyunda olduĠu gibi oynanış şekli ve kurallar, oyuncular, malzemeler, alan gibi hususların yer aldıĠı oyun hakkında Burcî Memlûkleri döneminde Mısır'ı ziyaret eden elçi/seyyah Pero Tafur'un (ö.1490?) anlattıkları mühimdir. Tafur'a göre oyun sahası; *geniş bir alanın bölünüp beyaz çizgilerle her iki tarafına ana hatlar çizilmesiyle olur. Sahada çok sayıda memlûkün olduĠu oyunda her memlûk at üstündedir ve her birinde uzun bir sopa bulunur. Alanın ortasındaki topu her iki takım da kendi tarafına çekmeye çalışır ve böylece galip ortaya çıkar*¹⁹. Sultan *kürre alayı* ile meydana geldiĠinde onun başı üzerinde *el-kubbe ve't-tayr* yani çetir açılmaz ancak büyük emirler sultanın önünde gâşiye taşırlardı. Cuma günü iki defa oynanan oyunun ilki öĠle namazı vakti girene kadar ikinci evresi ikinci namazına kadar devam ederdi. Oyundan sonra maĠlup olan taraf kazanan tarafa büyük bir eğlence ve yemek ziyafeti verir. Bu ziyafetler masrafı yüz bin dirhem bulan meblaĠa ulaşırdı. Yemeklerde küçük büyük baş hayvanlardan başka, atlardan ve kuş etleri pişirilir, helva ve çeşitli meyve şerbetleri ikram edilir. Ziyafet sonrasında sultan yine alayla kaleye döner²⁰.

i- Nasıl Oynanır? ÇevĠĠan oyunu; geniş bir alanda, at üstünde (dörder veya altışar kişilik?) iki takım tarafından uzun, ucu eğik bir asa (sulucan) ile meydanın ortasındaki küçük topa (kürre/guy) vurmak suretiyle başlar ve topu belirlenen sınır dışına çıkarmayı yani rakip takımın alanına (kalesine) isabet ettirmeyi amaçlar. At sırtındaki oyuncular *çevĠĠan*la sürdürdükleri topu takımları lehine hedefe önce ulaştırmalıdır. Oyun sona erene kadar isabet sayısı maç sayısını belirler²¹. Meydana çıkan gruplardan ilkini sultan, diĠer grubu ise emiru'l-ümera (atabekü'l-asâkir) komuta eder. ÇevĠĠandâr, çevĠĠanı alana getirerek oyunculara verir ve topu oyuncuların arasında yere bırakır ve ilk olarak kendisi topa vurarak oyunu başlatır. Oyunda her iki tarafta ellerindeki sopalarla topu rakip tarafa taşımaya ve işaretli alanın içinden geçirmeye çalışır. Oyunun bitişi nevbet takımının davul çalmasıyla oyunculara bildirilir²².

ii- Oyunun Malzemeleri: Ahşaptan yapılmış ucu eğik 1/2 zira²³ çengel şeklinde ve yaklaşık dört arşın

(216,16cm)²⁴ uzunluĠunda yaĠlı bir asa (sulucan) yani oyuna adını veren *çevĠĠan* ilk malzemedir. Top (kürre), keçi derisinden içi ot ve samanla doldurulmuş ya da mantar gibi hafif bir malzemenle yapılmıştır.²⁵ Topun çapı hakkında malumat olmamakla birlikte küçük olduĠu belirtilmiş günümüze intikal eden polodan örnekle 10 cm kadar olduĠu tahmin edilebilir. Oyunun bir diĠer canlı aracı olan at ile ilgili Halil ibn şahin, *Zübdetü keşfü'l-memâlik* adlı eserinde memlûk sarayı ahırlarını ihtiva eden *istablât* hakkında bilgi verirken "istabl-ı hâss/ istabl-ı sultânî" diye isimlendirildiĠi ahırda sultana ait hayvanların bulunduĠunu ve sultanın *çevĠĠan* için bu hayvanlar arasından seçim yaptıĠını kaydetmektedir²⁶.

iii- Oyunun yeri: Sultanların hususen yaptırdıĠı hipodrom büyüklüĠündeki meydanlar oyunun alanıdır. Oyun alanının eni 100 zira²⁷, uzunluĠu ise 1000 zira²⁸ ideal olarak gösterilmiştir. Olası bir yaralanma, düşme, çarpışma durumu gözetilmiş ve bu nedenle alanın zemini killi toprakla düzlenmiş taşlık ya da sulak olamamasına ise özen gösterilmiştir. Büyük meydanların/alanların etrafı taş duvarlarla çevrili olup içeride çeşitli binalar bulunmaktadır. el-Lûk kenarındaki Meydânü'z-Zâhirî, Meydânü'l-Kabak ve Meydânü'n-Nâsirî *çevĠĠan* oyun alanı olarak güzel örneklerdendir²⁸.

iv- Oyuncular ve Görevliler: Sultanların tutkuyla baĠlı oldukları bu oyunlarda başarılı olan memlûkler hem kendi grupları içinde hem de yöneticiler nezdinde itibar elde edip kariyerlerinde yükselmişlerdir. Asgari başarıyı gösteremeyenler ise ya pasif görevlere getirilmiş ya da ordudan uzaklaştırılmıştır. Gösterilere katılan memlûkler; oyun ve yarışların yapıldıĠı meydana üzerlerinde zırhlar, başlarında tolgalar ve ellerinde kılıçlarla gelirler *Memâlikü's-Selâtinî'l-Müttekaddime*'den bazılarına *küsvetü'l-havâis* denilen altın kemerler verilir ve kapanış eğlencesi *çevĠĠan* ile tören sona ererdi²⁹. İlk zamanlarda kürre oyuncuları, üstlerinde sultanlara has beyaz nakışlı bir hil'at, başlarında da yine ayrırcı renkte kelutat (başlık) bulunurken sonraları gruplardan biri *sarı ipek kuşak* diĠer grup ise *kırmızı ipek kuşak* kullanmıřlardı³⁰. Kal'atü'l-Cebel'de meydana oynanan oyun hakkında Memlûk tarihçilerinden el-Kalkaşandî'nin eserinde, *sultanın çevĠĠanını taşıyan resmi bir görevli olduĠu* belirtilir. ÇevĠĠandâr, çöĠendar, çükendar diye adlandırılan bu görevli hükümdarın oyuna gidişi

¹⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dıvānu lugāti't-türk*, C.I, (çev. Besim Atalay), TDK Yayınları, Ankara, 1992, s. 163, 198, 205, 337.

¹⁷ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, Reşit Rahmeti Arat, MEB Yayınları Ankara, 1947, s. 271, 276.

¹⁸ *Bandal, eĠiřdi, eĠtürdi, ılışdı, kapışdı, tanguk, tasal, top, topık, tuldi, ümleşü, ümleşü, yarmandı, yuvdı*. Bkz. Aysun Eydurun, "Türk Kültürü ve Edebiyatında Çevgan Oyunu", *ERDEM*, 53, 2009, s. 86-87.

¹⁹ *Zübdetü keşf el-memâlik*, s. 73; Pero Tafur, *Rihletu Tafur fi aleml-karni'l-hamisi aşerü'l-miladi*, (çev. Hasan Habēři), Mektebetü's-sekafa ed-diniyye, Kahire, 2002, s. 74.

²⁰ S. Özbek, *Memluklerde Devlet ve Saltanat*, s. 136.

²¹ Nebil Muhammed, *el-Melâyib fi asrı selâtinî'l-memâlik*, s. 30-32.

²² S. Özbek, *Memluklerde Devlet ve Saltanat*, s. 135-136.

²³ Bu ölçü zira'ü'l-yed olabilir. 49,875:2=24,9375. Bkz. Walter Hinz, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, (çev. Acar Sevim), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, s. 75.

²⁴ *İslâmiyet'te arşın ölçülerinin çıkış noktası er-Ravda adasındaki 861 yılından kalma eski Nil ölçüĠinin arşınıdır. Bu arşın, ortalama 54,04 cm gelir. Bkz. W. Hinz, İslam'da Ölçü Sistemleri*, s. 67.

²⁵ Said Abdülfettah Aşur, *el-Asru'l-memâlik fi mısır ve'ş-şam*, Darü'n-Nehdet'il-Arabiyye, Kahire, 1976, s. 329; aynı müellif, *el-Müctem'a el-musri fi' asr selâtin ve el-memâlik*, s. 71; M. eş-Şeştâvi, *Meyâdin el-kahire fi'l-asr el-memlûkî*, s. 25-26; S. Özbek, *Memluklerde Devlet ve Saltanat*, s. 136.

²⁶ *Zübdetü keşf el-memâlik*, s. 106.

²⁷ Nebil Muhammed Abdülaziz Ahmed, *el-Melâyib fi asrı selâtinî'l-memâlik (el-kasnu'l-evvel: el-el'abu'r-riyadiyye)*, Mektebetü el-Ancelo el-Misriyye, Kahire, 2002, s. 26.

²⁸ *el-Hitat*, C.III, s. 25-34; Nebil Muhammed, *el-Melâyib fi asrı selâtinî'l-memâlik*, s. 26.

²⁹ *Subh el-a'şa*, C.IV, s. 8, 47, 55, 59; C. Kanat, "Memlûk Devletinde Eğlence Kültürü", s. 56.

³⁰ S. Özbek, *Memluklerde Devlet ve Saltanat*, s. 136.

sırasında onun yanında bulunmaktadır³¹. Çevgândâr; *tahta, dar ve sivri uçlu, dört arşın uzunluğunda yağlanmış bir çubuğu taşır, alana getirir ve oyun başlardı*³². İbn Tagrıberdî'ye göre sultan, emirlerine terfileri üzerine armalar tahsis etmekteyken, el-Kalkaşandî (1355-1418) her emirin kendi armasını kendisinin seçtiğini ileri sürmektedir³³. Çevgândâr için ise çevgân sopası armasını kullanılmıştır³⁴. Çevgân sopalı memlûk armalarından biri Sultan Kalavun tarafından yetiştirilen el-Melik (Almelik) Çevgândâr Emir el-Hâc Seyfeddin'indir³⁵.

- 2- "La'bû'l-Kürre"nin (Çevgân) Riskleri: Oyun sırasında düşme, kavis yapma, tökezleme, çarpışma, kayma gibi nedenlerle ağır yaralanmalar görülmüş hatta oyuncuların bir kısmı bu sebeple hayatını kaybetmiştir. Çevgân çok seven Sultan Baybars, zehirlendiğinde dahi vücudundaki kırgınlığı gidermek için Dımaşk'ta çevgân oynamış ancak aldığı ilaçların da tesiriyle iki hafta sonra ölmüş (1277) oğlu Melikü's-Said Berke (ö.1280) ise Kerek meydanında çevgân oynarken düşmüş kaburgasını kırmış ve sonra ölmüştür³⁶. Sultan el-Mansur Laçın (696/1296) de çevgân oynarken sahada atın düşmesi sonucu vücudu ezilmiş, kolu ve sağ bacağı kırılmıştır³⁷. 15. yüzyılın önemli divan şairlerinden Bedr-i Dilşad, *Murad-nâme* adlı eserinde; "Eğer daima yüz aklığı lazımsa, çevgân vurmaya adet edinme!" diyerek risklerinden ötürü sultanın bu oyunları alışkanlık hâline getirmemesini tavsiye etmiş oyun yüzünden nice kimselerin yaralandığını, sakatlandığını belirterek Kur'an'ın "...Ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın"³⁸ emrini hatırlatmıştır. *Bilhassa meydana kuvvetli atlar çok olursa, oyuncularından kimisi attan düşebilir, top ansızın yüze çarpabilir, insanlar birbirine karışır, oyun sahası savaş meydanına dönebilir. O halde genç sultan ve tâbii kendi küçük âleminde bir nevi kumandan ve çoban olan herkes, çevgân vurmanın fayda getirmeyeceğini bilmelidir. Eğer her şeye rağmen oynamaya heves edilirse, çok atlıyı çıkarmamak lazımdır ki, belâdan emin olunsun*³⁹. Oyundan mıdır bilinmez ama Sultan Berkük'un da kürre oyunundan sonra kahta balı ve kuş eti yediği akabinde şarap içtiği ve sonrasında ishal halinin ölünceye kadar devam ettiği bilgisi mevcuttur⁴⁰.

Memlûkler, bahsedilen meydanlarda idman yaparlar, yarışlar ve sultan bazen onları seyrederek bazen de onlara katılırdı. Herkesin ata binemediği memlûk toplumdaki at ile ilgilenen en önemli grup haliyle memlûklere dir. 792/1390 yılında vezir veya sır kâtibi dışında *halkın ata binmemesi* hakkında bir hüküm çıkarıldığı bilgisi dikkat çekicidir⁴¹. Halkın bu tür spor ve kutlamalardaki payı ise seyirci olmalarıdır. Memlûk Sultanı İsmail ibn en-Nâsır Kalavun (ö.1345) döneminde 746 yılı olayları anlatılırken "*kadınlardan oluşan grup yavru Arap atlarına bindiler ve yarışlar, bazen tam ipeklî ata bindiler, çevgân oynadılar*" bilgisi hayli ilginçtir⁴². İbn Haldun (ö.1406) Abbasi Devleti'nin ilk dönemlerine kadar uzanan kadın oyuncularının eskiliğini anlatırken bu oyunlarla ilgili eğlencelerin bilgisini verir. *Kürrec* adı verilen, kadınlar tarafından giyilen kıyafetin uçlarına asılan ağaçtan yapılmış olan eyerlenmiş at figürleri ile kadınlar; ata binmeyi taklit ederler, oyun oynar gibi hep beraber koşarlar biri diğerine saldırır, biri kaçar ve birbirini yakalamaya çalışırlar yani fârisler gibi maharet gösterirler⁴³. Çevgân oyunu sultanların ve halifelerin sevdiği oyunlardandır. Harun Reşid (ö.809) Abbasi Devleti'nde bu oyunu oynayan ilk kişi olarak kaydedilmektedir⁴⁴. Es-Suyûtî, Harun Reşid'in oğlu Emin'in, halifeliğinden kısa bir süre sonra el-Mansur sarayının yanında bu oyun için meydan yaptırmasına dikkat çekmiştir⁴⁵. Ahmed b. Tulun (ö.884), Fustat dışında bu oyunu oynamak için geniş bir alan inşa ettirmiştir⁴⁶. 12. yüzyıla gelindiğinde Nureddin Mahmud Zengî (ö.1174) ve Selahaddin Eyyübî'nin (ö.1193) çevgân oynamaktaki maharetleri ve tutkuları kaynaklara aksetmiştir⁴⁷. Nureddin, çevgânı bir binicilik egzersizi olarak ve Haçlılarla savaşmada hazırlık olarak yaptıysa da meliklerin bunu boş zaman eğlencesi olarak gördüğü konusu mukayese edilmiştir. El-Makdîsî onu şöyle tasvir etmiştir: "*Bir atın sırtında ondan daha iyi görülmediğini, sanki hareket etmeden ve titremeden onun üzerine yaratılmış gibi ve topla oynayan en iyi insanlardan ve en yeteneklilerinden biriydi. Başında yükselen çevgânı görmedi ve topa vurup atı çalıştırıp eliyle havadan alıp sahanın ucuna fırlatabilirdi ve eli görünmedi ve çevgân içindeydi, daha çok kolundaydı.*"⁴⁸

Sultan Seyfeddin Kalavun'un (ö.1290) oğlu el-Melikü's-Sâlih Alâeddin Ali'nin (ö.1288) çevgân oynadığı hakkında bilgi bulunmaktadır⁴⁹. Aybek'in atabeki Alameddin Sencer el-Halebî (ö.1293) bu güç gerektiren sporları sever ve hükümet işlerinden sonra oynardı⁵⁰. İbn Tagrıberdî; Sultan Nâsıreddin Muhammed b.

³¹ Ebu'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Ali el-Kalkaşandî, *Subh el-a'sa fi sinâ'ati'l-inşâ*, C.V, Dârü'l-Kütübî'l-Hidiviyye, Kahire, 1915, s. 458; Ebu'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Abdulvehhab b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fununî'l-edeb*, (thk. Mufid Kamîha), C.XXXIII, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, s. 179; İbn Tagrıberdî, *el-Menhelu's-sâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-vâfi*, (thk. M. Muhammed Emin), C.VI, Merkezü Tahkîki't-Türâs, Kahire, 1990, s. 9, 20; Ebû Şâme, *Uyûnu'r-ravzateyn fi-ahbâri'd-devleteyn*, (thk. Ahmed el-Beysûmî), C.I, İhyâü Turâsî'l-Arabî, Dımaşk 1991, s. 363.

³² *Zübdetü keşf el-memâlik*, s. 72; el-Amâyire, *el-Mu'cemü'l-askeriyî'l-memlûkî*, s. 96; Aysun Eyduvan, "Türk Kültürü ve Edebiyatında Çevgan Oyunu", *ERDEM Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, S. 53, Nisan 2009, s. 83-114; Mehmet Türkmen, "Dünden Bugüne Türk Toplumlarında Çevgan / Çögen / Çevgan / Polo Oyununa Genel Bakış", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 183, Kasım-Aralık 2009, s. 479-492.

³³ Bethany Joelle Walker, "Ceramic Evidence for Political Transformations in Early Mamluk Egypt", *Mamluk Studies Review*, 8/1, 2004, s. 55, 56.

³⁴ Doris Behrens-Abouseif, "The Architecture of the Bahri Mamluks", *In Islamic Architecture in Cairo: An Introduction*, Leiden, New York 1989, s. 121.

³⁵ Selahaddin Halil b. Aybek es-Safedî, *Kitâbu el-vâfi bi'l-vefeyât*, (thk. Ahmed el-Arnâvut-Türkî Mustafa), C.IX, Beyrut, 2000, s. 214; *es-Sülûk*, C.IV, s. 42; *el-Menhelu's-sâfi*, C.III, s. 85-88; Hayrunnisa Turan, "Kudüs'teki Memlûk Türk Devleti Armaları (Renkler)", *Belleten*, 83/298, 2019, s. 887-912.

³⁶ İmadüddin İsmail Ebu'l-Fida, *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer*, (thk. Mahmud Deyyüb), C.II, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, s. 342-343, 345; *es-Sülûk*, C.II, s. 126; *el-vâfi bi'l-vefeyât*, C.X, s. 207-214; Süleyman Özbek,

Moğolları Durduran Türk: Sultan Baybars, Berikan Yayınevi, Ankara, 2018, s. 155-161. el-Melikü'z-Zâhir Rükneddin es-Sâlih el-Bundukdârî (ö. 676/1277)

³⁷ *es-Sülûk*, C.II, s. 281; Ebu'l-Mehâsin Cemâlüddin Yusuf ibn Tagrıberdî, *en-Nücüm ez-zâhire ez-zâhire fi misr ve el-kahire*, (thk. Fehim Muhammed Şiclut), C.VIII, Kahire, 1972, s. 72.

³⁸ Kur'an-ı Kerim, Bakara 2/195.

³⁹ A. Ceyhan, *Bedr-i Dilşad'ın Murad-name'si*, s. 54.

⁴⁰ Abdülbâst b. Halil ibn Şahin ez-Zahiri el-Hanefî, *Neylü'l-emel fi zeylü'd-dîvel*, (thk. Abdüsselam Tedmürî), C. I/III, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2002, s. 22-23; S. Özbek, *Memlûklerde Devlet ve Saltanat*, s. 138.

⁴¹ Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler Döneminde Vezirlik 1250-1517*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2009, s. 179.

⁴² *en-Nücüm ez-zâhire*, C.X, s. 80.

⁴³ İbn Haldun, *Mukaddime*, (Haz. Süleyman Uludağ), C.II, 6. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009, s. 760.

⁴⁴ Sibt ibn Acemî, *Kunuz ez-zehab fi tarihi haleb*, C.II, Dârü'l-Kalem, Haleb, 1916, s. 94.

⁴⁵ Celâleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *Tarihü'l-hulefâ*, 1. Baskı, Beyrut, 1974, s. 236.

⁴⁶ *en-Nücüm ez-zâhire*, C.III, s. 16.

⁴⁷ Ebu Şâme el-Makdîsî, *Kitâbu ravzateyn fi ahbâri devleteyn en-nuriyye ve's-salâhiyye*, (Haz. İbrahim Şemseddin), C.II, Dâr el-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut, 2002, s. 21, 25, 163, 202.

⁴⁸ Ebû Şâme, *Uyûnu'r-ravzateyn fi-ahbâri'd-devleteyn*, (thk. Ahmed el-Beysûmî), C.I, İhyâü Turâsî'l-Arabî, Dımaşk 1991, s. 366.

⁴⁹ *en-Nücüm ez-zâhire*, C.VIII, s. 14.

⁵⁰ *en-Nücüm ez-zâhire*, C.VIII, s. 33-34

Kalavun'un (ö.1341) *Kal'atü'l-Cebel'in altında bir meydan inşa ettiğini bunun için her Salı orada emirler, melikler ve hasekiye ile çevĠĠan oynadıklarını ve onun bu konuda oldukça iyi olduğunu* belirtmiştir⁵¹. Müellif, 1345 yılı olaylarını anlatırken Sultan el-Kâmil Şaban'ın (ö.1346) Siryakus'a gittiğini burada "bahh" adında sopayla oynanan bir oyun sonucunda bir kişinin öldüğünü sultanın olaya müdahale ettiğini anlatırken onun burada her gün çevĠĠan oynadığının da altını çizmiştir⁵². Sultanın emirlerle çevĠĠan oynadığı sırada Emir YelboĠa es-Sâlihî'nin (ö.1346) bir başkasıyla çarpışması sonucu ikisinin de atlarından düşmesi ve YelboĠa'nın üzerine düşen atından ötürü feci şekilde can verdiği yine kaydedilen bilgilerdendir⁵³. İbn Tagrıberdî, Sultan Muzaffer Hacı'nın (ö.1347), hasekilerle oynamak üzere çevĠĠan meydanına atının üzerinde geldiğini ve Emir Meliktemur el-Hicazi'yi oyunda yendiğini ve sonuçta beş yüz baş koyun ve on at kesildiğini, fiçılarla şekerli içecekler dağıtıldığını, ikramların yapıldığını o gün için *unutulmaz* ifadesini kullanmıştır (748/1347)⁵⁴. Sultan Selâhaddin Sâlih'in (ö.1360) adet olduğu üzere oynadığı çevĠĠan hakkında bilgi verilirken onun iktidarda isminden başka bir rolünün olmadığı kaydedilmiştir⁵⁵. Sultan Berkük'un (792/1390)'de kalenin altındaki büyük meydana oynadığı çevĠĠan oyununda Emirü'l-Kebir Ayıtmış el-Becasi'yi yenmesi sonucu verilen ziyafet kayda değerdir. Emir YelboĠa ve Bedreddin Muhammed et-Tûhî (ö.1404-5), meydana *simât es-sultânî'yi* (ziyafet sofrası) organize etmişler ve mağlup Ayıtmış'tan tahsil edilen masraf; "*yirmi bin rıt ve iki yüz çift kaz, bin tavuk, yirmi at, otuz kantar şeker ve otuz kantar yağ ayrıca boza yapmak için altmış irdeb un ve çömlekte içeceğin yapımı*" harcamasıyla iki yüz bin gümüş dirhemdir⁵⁶. Oyunda mağlup olanın önemli bir görevi veya büyük bir ziyafeti yerine getirmesi âdetlerdendir⁵⁷. Sultan Ferec döneminde onun saltanatına muhalif bir isim olan Emir Sudun Taz'ı öldürmek isteyen bini aşkın saltanat memlûkü 19 Haziran 1402 tarihinde Atabek Baybars'ın evinin alanında çevĠĠan oynadığı zamanı fırsat bilmiştir⁵⁸.

Nil nehrinin taşmasından (*vefâu'n-nil*) sonraki gün halicin önündeki seddin kırılarak (*kesr el-halic*) törenlerinin bir parçası olarak her yıl büyük küçük bütün naibler la'bü'l-kürre oynamaları için davet edilmiş hususi olarak giydirilen oyuncular için atları hazırlanmış ve büyük meydana tören yapılmıştır⁵⁹. Bu davette naibler at binip la'bü'l-kürre oynarlar ve skorlar kaydedilirdi. Davet mektuplarında ve oyun hakkındaki bilgiler kayda geçirilirken "*...top güneş gibidir, bazen sürüklenir ve kaybolur ve oyuncular çevĠĠanın düşmesinden endişe ederler; ...atlar koşarken görülmezler ve bir top bir asa ile onurlandırılır; ...topu ve asayı birleştirdiler*" gibi ifadelerle törenlerdeki oyunun hem resmi hem de eğlence manasında önemine değinilmiştir⁶⁰. Sultanların âdetlerinden biri de bir tür siyasi propaganda, medeni bir görünüm ve ülkenin iyi sisteminin ve refahının bir göstergesi olarak misafirleri/elçileri oyuna davet etmeleridir⁶¹. Sultanlar oyunlara pek çok açıdan önem vermişlerdir. ÇevĠĠan oyunu, kişilerin aralarındaki gerginliği azaltmak veya bitirmek için fırsat olarak görülmüş Sultan Berkük ile Emir Berke el-Çobanî arasındaki sorun bu şekilde çözümlenmiştir (780/1378)⁶². Burcî Memlûklerinde meydanların bakımsızlığına atıfta bulunuluyorsa da takriben otuz yıl hüküm süren Sultan Kayıtbay

(ö.1496) dönemi; sanatın, sporun, eğlencenin zaferle taçlandırıldığı bir iktidar olarak karakterize edilmiştir. Ölümüne yakın bir zamanda hasta olmasına rağmen iyi bir vuruş yaparak la'bü'l-kürreyi başlatması onun konu hassasiyetinden olmalıdır (900/1495)⁶³.

Memlûk tarihinin kaynakları binicilik uygulamaları hakkında birçok veri içerir. En önemli kaynaklar, büyük bir Memlûk emirinin oğlu olan ve zamanını bazı büyük binicilik ustalarıyla yakın ilişki içinde olan İbn Tagrıberdî'nin ifadesine göre fârisin kabiliyet ve zekasına atfen; *binicilik, cesaret ve yiğitlikten farklıdır*. Cesur bir adam mutlak bir cesaretle rakibini devirirken fârisin vurup koştuğunda atını verimli bir şekilde yönlendiren kişi olduğu açıktır. Atı ve silahları hakkında ihtiyaç duyduğu tüm bilgileri ve bunların hepsini nasıl kullanacağını özümseyen bu sanatın ustaları için *ahlaki eğilimi yüksek bir kişi* veya *fâris* denildiği ise malumdur⁶⁴.

Sonuç

ÇevĠĠan için özel bir sistem kuran memlûkler oyunun alanını tahsis etmiş, zamanını belirlemiş ve malzemelerine ihtimam göstermişlerdir. Sporu bir yaşam biçimi olarak özümseyen memlûklerin askerî eğitimlerinin bir parçası olan binicilik oldukça mühim olup at bakımı ve binicilik üzerine hususi daireler oluşturmuşlardır. Bir avuç elit askerin iki yüz elli yılı aşkın bu askerî yeteneklerini diri tutmaları yukarıda bahsedilen disiplinli eğitim, talim ve bunların eğlence ve ilme dönüştürülmesiyle mümkün olabilmektedir. Bu eğitimlerin aslı, köklerini ata yurdunda bulan bir gelenekle başlar ve devam eder. Zaman zaman zaafa uğradığı görülmüşse de bu oyunlardan çoğunun bugün hala oynanıyor olması oyunun insana kattığı yararlılıkla açıklanabilir.

⁵¹ *en-Nücüm ez-zâhire*, C.IX, s. 179.

⁵² *en-Nücüm ez-zâhire*, C.X, s. 104-105; *Neylü'l-emel*, C.I/I, s. 127-128.

⁵³ *Neylü'l-emel*, C.I/I, s. 128.

⁵⁴ *en-Nücüm ez-zâhire*, C.X, s. 124-125.

⁵⁵ *es-Sülûk*, C.IV, s. 139, 207; *en-Nücüm ez-zâhire*, C.X, s. 199, 205, 224. Sultan el-Melikü's-Sâlih Selâhaddin Sâlih b. en-Nâsır Muhammed b. Kalavun.

⁵⁶ *es-Sülûk*, C.V, s. 416; *en-Nücüm ez-zâhire*, C.XII, s. 66.

⁵⁷ M. eş-Şeştâvî, *Meyâdin el-kahire fi'l-asr el-memlûki*, s. 25-27.

⁵⁸ *en-Nücüm ez-zâhire*, C.XII, s. 225; yaklaşık olarak 1 rıt: 450 gr. 1 irdeb:69.6 kg. Ölçüler hakkında bkz. W. Hinz, W. Hinz, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, s. 35-36, 47-49.

⁵⁹ *Subhu'l-Aşâ*, C.VIII, s. 333-334; Hatice Güler, *Memlûk Sultanlarının Alayları 1250-1517*, DBY, İstanbul, 2018, s. 107.

⁶⁰ *en-Nücüm ez-zâhire*, C.IX, s. 47; M. eş-Şeştâvî, *Meyâdin el-kahire fi'l-asr el-memlûki*, s. 103-107.

⁶¹ M. eş-Şeştâvî, *Meyâdin el-kahire fi'l-asr el-memlûki*, s. 28, 31.

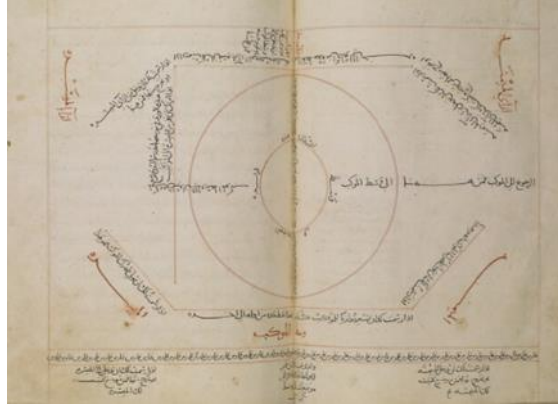
⁶² *es-Sülûk*, C.V, s. 50; İbn Hacer bu olayı 782 yılı olayları içinde kaydeder. Bkz. *İnbâ'ü'l-gumr bi-ebnâ el-'umr*, (thk. Hasan Habeşi), C.I, Kahire, 1969, s. 210. el-Melikü'z-Zâhir Seyfuddin (ö. 801/1399)

⁶³ Lütfi Ahmed Nessar, *Vesâilü'l-teftiyye fi asrı selâtin el-memâlik fi Mısır*, el-Heyetü'l-Mısriyye el-Âmmetü li'l-Kitâb, Kahire, 1999, s. 248-249; S. A. Aşur, *el-Asru'l-memâlik fi mısır ve ş-şam*, s. 182. Ebu en-Nasr Seyfeddin Hâdimü'l-Haremeyni's-ş-şerifeyn el-Melikü'l-Eşref Kayıtbay ez-Zâhirî (ö. 901/1496)

⁶⁴ *en-Nücüm ez-zâhire*, C.XV, s. 257-258 ve C.XVI, s. 134, 184.

EKLER

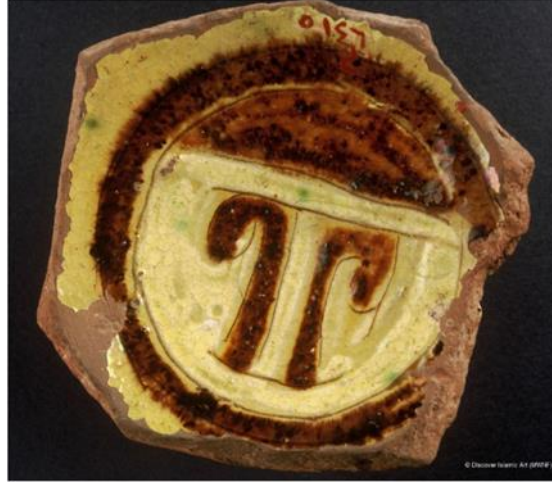
Ek1: Meydanda tören alayı için konuşlanan atlılar ve diğer görevlilerin konumu.⁶⁵

Ek2: Memlûk dönemine ait dörtnala giden on iki kürre oyuncusunun yer aldığı şişe (700/1300).⁶⁶

Ek3: Çevgân armalı çömlek kap (15. yüzyıl).⁶⁷

⁶⁵ Muhammed ibn İsa ibn İsmail el-Hanefî el-Aksarâyî, *Nihayatü's-sül ve'l-umniyye fi ta'lim a'mal al-furusiyya*, tıpkı basım, varak. 93-94.

⁶⁶https://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=object;ISL;de;Mus01;33;en

⁶⁷https://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=object;isl;eg;mus01;19;en

KAYNAKÇA

- Abdülbâsıt b. Halil ibn Şahin ez-Zahiri el-Hanefi, *Neylü 'l-emel fi zeylü 'd-düvel*, (thk. Abdüsselam Tedmüri), C.I/I, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2002.
- Abdülmunim Macid, *Nüzumu devleti selâtini 'l-memâlik ve rüsûmuhum fi mısır*, C.II, Kahire, 1982.
- AYALON, David, "Memluk Devleti'nde Kölelik Sistemi", (çev. Samira Kortantamer), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV, 1989, ss. 211-247.
- AYALON, David, "Notes on the Furûsiyya Exercises and Games in the Mamluk Sultanate", *Scripta Hierosolymitana*, C.IX, Kudüs, 1961, ss. 31-62.
- AYAZ, Fatih Yahya, *Memlükler Döneminde Vezirlik 1250-1517*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2009.
- Bedreddin Mahmûd b. Ahmed el-'Aynî, *İkd el-cumân fi tarihi ehl ez- zamân, 'asr el-selâtin el-memlûki*, (thk. Muhammed Muhammed Emin), C.III, Dârü'l-Kütüb ve el-Vesâik el-Kavmiyye, Kahire, 2010.
- Celâleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *Tarihü 'l-hulefâ*, 1. Baskı, Beyrut, 1974.
- Cemal el-Gaytânî, *Melâmihi 'l-kahire fi elf sene*, Dâru Nehde, Kahire, 1997.
- ÇETİN, Altan, *Memlük Devletinde Askerî Teşkilat*, Eren Yayınları, İstanbul, 2007.
- Ebu Şâme el-Makdisî, *Kitabu ravzateyn fi ahbâru devleteyn en-nuriyye ve 's-salâhiyye*, (Haz. İbrahim Şemseddin), C.II, Dâr el-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- Ebü Şâme, *Uyûnu 'r-ravzateyn fi-ahbâri 'd-devleteyn*, (thk. Ahmed el-Beysûmî), C.I, İhyâü Turâsi'l-Arabî, Dımaşk 1991.
- Ebu'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Abdulvehhab b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-ereb fi fununi 'l-edeb*, (thk. Mufid Kamîha), C.VIII, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- Ebu'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Ali el-Kalkaşandî, *Subh el-a 'şa fi sinâ 'ati 'l-inşâ*, C.IV, V, VIII, Dârü'l-Kütübî'l-Hidiviyye, Kahire, 1915.
- Ebu'l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed (ibn Hacer) el-Askalânî, *İnbâ 'ü 'l-gumr bi-ebnâ el-'umr*, (thk. Hasan Habeşi), C.I, Kahire, 1969.
- Ebu'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yusuf ibn Tagrıberdî, *el-Menhelu 's-sâfi ve 'l-müstevfi ba 'de 'l-vâfi*, (thk. M. Muhammed Emin), C.VI, Merkezü Tahkiki't-Türâs, Kahire, 1990.
- Ebu'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yusuf ibn Tagrıberdî, *en-Nücûm ez-zâhire ez-zâhire fi mısır ve el-kahire*, (thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin), C.III, VI, VIII, IX, X, XII, XV, XVI, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- Emin Muhammed Cemâleddin, *en-Nüveyrî ve kitabuhu nihâyetü 'l-ereb fi funûni 'l-edeb*, Dâru Sâbit, 1. Baskı, Kahire, 1984.
- Eşref Semir Tefvik, "el-Hayvan ve 't-Tayr fi 'l-Buyût es-Sultaniyyetü 'l-Memlûkiyye", *Mecelletü Külliyyetü 'l-Âdâb*, 2/37, 2014, ss. 379-418.
- EYDURAN, Aysun, "Türk Kültürü ve Edebiyatında Çevgan Oyunu", *ERDEM Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, S. 53, Nisan 2009, ss. 83-114.
- GÜLER, Hatice, *Memluk Sultanlarının Alayları 1250-1517*, DBY, İstanbul, 2018.
- GÜVEN, Özbay, *Türklerde Spor Kültürü*, Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi, Sayı:16, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1992.
- Halil ibn Şahin, *Zübdetü keşf el-memâlik ve beyân et-tarak ve el-mesâlik*, (nşr. Halil el-Mansur), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- HINZ, Walter, *İslam 'da Ölçü Sistemleri*, (çev. Acar Sevim), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990.
- https://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=object:ISL;de;Mus01;33;en
- https://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=object:isl;eg;mus01;19;en
- ibn Haldun, *Mukaddime*, (Haz. Süleyman Uludağ), C.II, 6. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009.
- İmadüddin İsmail Ebu'l-Fida, *el-Muhtasar fi ahbari 'l-beşer*, (thk. Mahmud Deyyûb), C.II, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- KANAT, Cüneyt, "Memlûk Devletinde Eğlence Kültürü", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22/1, 2007, ss. 53-62.
- Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu lugâti 't-türk*, (çev. Besim Atalay), C.I, TDK Yayınları, Ankara, 1992.
- KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *DGBİT*, VI, İstanbul, 1986, ss. 434-445.
- Kur'an-ı Kerim, Bakara 2/195.
- Lütfî Ahmed Nessar, *Vesâili 'l-tefiyye fi asrı selâtin el-memâlik fi Mısır*, el-Heyetü'l-Mısriyye el-Âmmetü li'l-Kitâb, Kahire, 1999.
- Muhammed Abdullah Sâlim el-Amâyire, *el-Mu 'cemü 'l-askeriyyi 'l-memlûki*, Amman, 2011.
- Muhammed eş-Şeştâvî, *Meyâdin el-kahire fi 'l-asr el-memlûki*, Dârü'l-Mısriyyeti'l-Benâniyye, Kahire, 1999.
- Muhammed ibn İsa ibn İsmail el-Hanefî el-Aksarâyî, *Nihayatu 's-sül ve 'l-umniyye fi ta'lim a'mal al-furusiyya*, tıpkı basım, varak, 93-94.
- Nebil Muhammed Abdülaziz Ahmed, *el-Melâyib fi asrı selâtin el-memâlik (el-kısmu 'l-evvel: el-el 'abu'r-riyadiyye)*, Mektebetü el-Ancelo el-Mısriyye, Kahire, 2002.
- NICOLLE, David-Angus McBride, *Men-At-Arms Series-The Mamluks 1250-1517*, (ed. Martin Windrow), Osprey Publishing, London, 1993.
- NICOLLE, David-Peter Dennis, *Mamluk Askari 1250-1517*, Osprey Publishing, London, 2014.
- ÖZBEK, Süleyman, *Memluklerde Devlet ve Saltanat*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2019.
- ÖZBEK, Süleyman, *Moğolları Durduran Türk: Sultan Baybars*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2018.

- Pero Tafur, *Rihletu Tafur fî aleml-l-karni'l-hamisi aşerü'l-miladi*, (çev. Hasan Habeşi), Mektebetü's-sekafe ed-diniyye, Kahire, 2002.
- Said Abdülfettah Aşur, *el-Asru'l-memâlik fî mısır ve 'ş-şam*, Darü'n-Nehdet'il-Arabiyye, Kahire, 1976.
- Said Abdülfettah Aşur, *el-Müctem'a el-mısırî fî 'asr selâtîn ve el-memâlik*, Kahire, 1992.
- Selahaddin Halil b. Aybek es-Safedî, *Kitâbu el-vâfi bi'l-vefeyât*, (thk. Ahmed el-Arnâvut-Türkî Mustafa), C.IX, Beyrut, 2000.
- Sıbt ibn Acemi, *Kunuz ez-Zehab fî Tarihi Haleb*, C.II, Dârü'l-Kalem, Haleb, 1916.
- Tâceddin es-Sübki, *Mu'idü'n-ni'am-makam ve meslek ahlâkı*, (haz. Harun Yılmaz), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları:123, İstanbul, 2019.
- Takiyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitab el-mevâ'iz ve el-i'tibâr fî zikr el-hutat ve el-âsâr*, C.II, 3, (nşr. Muhammed Zinhum-Mediha eş-Şarkavî), Kahire, 1998.
- Takiyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâb es-sülûk li-ma'rifet düvel el-mülûk*, C.II, III, IV, V, (thk. Muhammed Abdulkadir Atâ), Dâr el-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- TÜRKMEN, Mehmet, "Dünden Bugüne Türk Toplumlarında Çevgen / Çöğen / Çevgan / Polo Oyununa Genel Bakış", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 183, Kasım-Aralık 2009, ss. 479-482.
- WALKER, Bethany Joelle, "Ceramic Evidence for Political Transformations in Early Mamluk Egypt", *Mamlûk Studies Review*, 8/1, 2004, ss. 1-114.
- Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, (Haz. Reşit Rahmeti Arat), MEB Yayınları Ankara, 1947.

EXTENDED ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the importance of la'bu'l-kurre, as the name of the cewgan game in the Mamluk Sultanate, in this state. Information about the importance of the play of cewgan in the historical course, its origin, how it was reflected in the literature and how it was carried to the present are the questions that guide the study. When the national and international literature is examined, it is seen that there are various studies about this game and its importance. The game of cewgan is described in studies about traditional sports and in literature. As a result of the examination of the 13th and 15th century works, it was noticed that the cewgan was called with a special name in the mamluks and that there were special ceremonies and officials related to this and even used as a symbol, and the study emerged on this awareness. In addition to the reflection of games and game equipment in literature and studies related to this, the liveliness of the game is very valuable because of the reflection of history to today. The fact that the game has a place in art has shown how much impact it has on life. In the Mamluks, the practices of almost every sultan with cewgan for both entertainment and military purposes show the importance of la'bu'l-kurre among the sultans. Within the scope of the research, it was determined that there was no similar study with the title of this article, especially in national studies, but various studies on cewgan were found. In international studies, especially the works written in Arabic drew attention. This study has benefited from the studies mentioned in the bibliography, which was created by examining the works of the Mamluk period. As a result of the examination of the data about the game in the works, it was concluded that the game was a part of the military and entertainment culture in the medieval states, both politically and socially and depending on the furûsiyya. The study was created by evaluating the information obtained from the sources of the Mamluk period. Regarding the structure of the state, the features of these games are explained through the examples given in the sources. The importance of the game in the eyes of the sultans was especially emphasized in the article in which the features such as the name, gameplay and players of the game in the Mamluks were explained. Today, when traditional sports and games are popular, the historical course of these games has aroused more curiosity in the research of these games. Mamluk historical sources, including cewgan, pronounced with the words prestige and status in Mamluks, contain a lot of data on equestrian practices. The game of cewgan was encouraged, as it was believed that it was beneficial for the horsemen for the practice of furûsiyya training, especially sword, spear and archery. In addition, horse mastery was seen as a stage of training the horseman and horse in individual and collective maneuvers. Since every subject in furûsiyya is a physical and mental application for war, it requires continuous training. The information about the role of the cewgan, which takes its name from a material with a curved stick in the game, in military education, has a very large place in the mamluks. The origin of these trainings started and continued with a tradition that found its roots in the ancestral homeland. Cewgan, which has a place in war, sports and politics, has also been used as a tool to explain spiritual concepts such as divine will, love and lover. If the game, in which features such as horse selection, riding ability and coordination are important in winning the game, is compared with today's games, it can be said that the most obvious point is the spiritual identity of the games.